

DOI: <https://doi.org/10.4467/25439561KSR.24.007.20754>

KATARZYNA SYSKA <http://orcid.org/0000-0002-5447-4987>
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

POWIEŚĆ *LUDZIE SIERPNIA*.
SIERGIEJ LEBIEDIEW
O ROSYJSKIEJ TRANSFORMACJI LAT 90.

PEOPLE OF AUGUST.
SERGEI LEBEDEV
ON THE RUSSIAN TRANSFORMATION
OF THE 1990S

Streszczenie

Siergiej Lebediew od 2010 roku realizuje szeroko zakrojony literacko-publicystyczny projekt, którego centralny koncept stanowi pamięć o zbrodniach sowieckich i postsowieckich rozumiana jako etyczny imperatyw: aktywny wysiłek indywidualny (mierzenie się z trudną historią własnej rodziny) i społeczny (żądanie instytucjonalnych rozwiązań). W artykule przeprowadzono analizę powieści Lebediewa *Ludzie sierpnia* (2016), której akcja obejmuje lata 1991–1999, w kontekście dyskusji na temat skuteczności rosyjskiego postsowieckiego tranzytu. Pisarz dobitnie twierdzi, że transformacja się nie dokonała – przede wszystkim z powodu braku jednoznacznej polityki symbolicznej.

Abstract

Since 2010, Sergei Lebedev has been pursuing a wide-ranging literary and journalistic project. Central concept of this project is the memory of Soviet and post-Soviet crimes understood as an ethical imperative: an active individual effort (confronting the difficult history of one's own family) and a social one (demanding institutional solutions). The article analyses

Lebedev's novel *People of August* (2016), which is set between 1991 and 1999, in the context of a discussion of the effectiveness of Russian post-Soviet transit. The writer unequivocally argues that the transition did not happen – primarily due to the lack of an explicit symbolic policy.

Słowa kluczowe: Siergiej Lebiediew, literatura pamięci, rosyjska transformacja ustrojowa, polityka symboliczna, lata 90.

Keywords: Sergei Lebedev, literature of memory, Russian postsoviet transition, symbolic policy, 1990s

Siergiej Lebiediew zadebiutował w 2010 roku książką *Granica zapomnienia* (*Предел забвения*), którą uznać należy za jedną z pierwszych rosyjskich powieści o pamięci wnuków pokolenia stalinowskiego terroru. Trzecia generacja po katastrofie, „wyrosła jak mech na dachu porzuconego baraku”¹, rekonstruuje ukrywane historie rodzinne nie po to, by raz jeszcze opisać koszmar stalinizmu, lecz żeby, jak pisze Anna Razuwałowa, „объяснить генеалогию постсоветского общества, его реальную или воображаемую дисфункциональность”².

Twórczość Lebiediewa doczekała się wartościowych analiz w rozmaitych kontekstach *memory studies*, m.in. poetyki postpamięci³, literackich praktyk kontrpamięci⁴ czy cielesno-przestrzennych aspektów doświadczania transpokoleniowej traumy⁵. Pragnę zatem do tych ustaleń dodać jedynie kilka nie polemicznych, lecz uzupełniających uwag, które posłużą jako konceptualny wstęp do rozważań nad powieścią *Ludzie sierpnia* (*Люди августа*, 2016) w kontekście dyskusji na temat skuteczności postsowieckiego tranzytu w Rosji.

Autor wyraźnie orientuje się na zachodnią myśl pamięciologiczną – tak w odnarratorskich komentarzach w powieściach, jak i w wypowiedziach pozaliterackich

¹ Друзья: Николай В. Кононов – Сергей Лебедев, [w:] <https://www.colta.ru/articles/society/13431> [dostęp: 15.01.2024]. Tłumaczenie moje – K.S.

² А. Рazuвалова, *Жертвы советского террора в прозе Сергея Лебедева и Николая Кононова: оптика постпамяти*, „Quaestio Rossica” 2021, nr 4, s. 1338.

³ Zob. A. Zywert, *К вопросу постпамяти в романе Сергея Лебедева Люди августа*, „Przegląd Ruscystyczny” 2022, nr 4, ss. 96–113; K. Duda, *Zapomnienie a pamięć zmanipulowana* (Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa), „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. 18, ss. 203–216; A. Artwińska, *Transfer międzypokoleniowy, epigenetyka i „więzy krwi”: O Małej Zagładzie Anny Janko i Granicy zapomnienia Siergieja Lebiediewa*, „Teksty Drugie” 2016, nr 1, ss. 13–29.

⁴ Zob. M. Kowalska, *Powieść generacyjna jako konfrontacja z „pierwszą pamięcią”* (Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa), „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. 18, ss. 303–315.

⁵ M. Milczarek, *Krew rosyjskiej geografii*. Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa, „Przegląd Ruscystyczny” 2023, nr 4, ss. 97–113.

(esejach i wywiadach) widać obeznanie z koncepcjami dotyczącymi zależności między różnymi rodzajami i poziomami pamięci, transpokoleniowo dziedzicznej traumy czy problemów artystycznej reprezentacji doświadczeń granicznych. Jednakże mimo wielu cech pozwalających umiejscawiać jego praktyki literackie w teoretycznych ramach postpamięci, takich jak fragmentaryczność, zapośredniczenie relacji do źródła pamięci poprzez wyobraźnię, twórczość, rola afektywności i cielesności⁶, w przypadku współczesnej Rosji zastosowanie tego terminu budzi pewne wątpliwości. Postpamięć może się bowiem wykształcić w warunkach bezpiecznego dystansu do katastroficznych zdarzeń oraz po wykonaniu pracy żałoby, która w Rosji się nie odbyła ze względu na brak ogólnych zachęt, a nawet zwykłej akceptacji dla podejmowanych przez obywateli rytualnych praktyk upamiętniania ofiar⁷. Ponadto powtarzające się już po upadku ZSRR przemocowe działania rosyjskiego państwa nie pozwalają na ugruntowanie się w społeczeństwie przekonania o tym, że terror należy do przeszłości. Aleksandr Etkind pisze:

Если [...] политический режим [...], хоть и прошел множественные трансформации, но уклоняется от ясного, ответственного понимания прошедшей катастрофы; если палачи не осуждены, потерпевшим не возмещены убытки, не запрещены преступные институты [...], когда прошлое длится в настоящем, это еще не постпамять. Горе в такой ситуации неотличимо от страха, что история повторится в новых формах⁸.

Warto zatem rozważać kulturę rosyjską po 1991 roku w kategoriach „postkatastrofy” (za Etkindem rozumianej jako czasowość podporządkowaną paradygmatycznemu przeszłemu doświadczeniu traumy, jednocześnie niebezzasadnie uwzględniającą realny powrót podobnych wydarzeń) lub posttraumy (analogicznie do syndromu pourazowego, kiedy przeszłe doświadczenie przeżywane jest jako aktualne)⁹, choć i te terminy zapewne wymagają dalszych uściśleń.

Na tle rosyjskich literatów odwołujących się do dyskursu memorialnego Lebiediewa wyróżnia skala i spójność moralno-estetycznego projektu – cała jego działalność literacka i publicystyczna poświęcona jest refleksji o możliwościach pracowywania totalitarnej spuścizny przez jednostki i zbiorowości (społeczeństwo

⁶ Zob. M. Hirsch, *Żałoba i postpamięć*, tłum. K. Bojarska, [w:] *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, red. E. Domańska, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2010, s. 254.

⁷ O braku zgody ze strony władz na uznanie niezidentyfikowanych dotąd masowych grobów, przeprowadzenie ekshumacji i niecodzowny według autora dla przywrócenia ofiarom sowieckiego terroru oraz wojen wysiłek indywidualnego pochówku pisze Lebiediew w esejach: *Дмитриев*, [w:] <https://www.colta.ru/articles/society/16126-dmitriev> [dostęp: 15.01.2024]; *Алтарь Победы*, [w:] <https://www.colta.ru/articles/specials/18384-altar-pobedy> [dostęp: 15.06.2024].

⁸ А. Эткинд, *Кривое горе: Память о непогребенных*, Москва, НЛЮ, 2016, s. 66.

⁹ Zob. np. D. LaCapra, *History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2004.

i elity polityczne). Dlatego postrzega on swoją twórczość w kategoriach moralnej misji pośredniczenia między „Rosją żywych” a „Rosją martwych”¹⁰. Przy tym pisarz formułuje sądy dość radykalne (co poniekąd wyjaśnia rezerwę, z jaką jego teksty przyjmuje nawet prodemokratyczne środowisko)¹¹ – nie interesuje go wyłącznie symboliczne rozliczenie z przeszłością, lecz forsowanie systemowych rozwiązań, ukonkretniających sprawstwo: „chcę, żeby w politycznym i humanitarnym sensie kwestia odpowiedzialności się pojawiła”¹² – deklaruje. Przestrzega nawet przed niebezpieczeństwem poprzestania na artystycznych formach upamiętniania ofiar represji bez jednoczesnej „pracy u podstaw”: „Потому что [...] все впустую – книги, фильмы, памятники, – если кладбища не наречены кладбищами, если мертвым не возвращены имена”¹³. Z literackich i publicystycznych wypowiedzi Lebediewa wyłania się zatem wizja przepracowywania traumatycznych momentów radziecko-rosyjskiej przeszłości, obejmująca trzy poziomy: indywidualny i lokalny (trud mierzenia się z historią własnych przodków lub zamieszkivanego regionu); społeczny – rozumiany jako suma działań jednostkowych, ale i jako oddolne forsowanie odpowiednich rozwiązań; instytucjonalny – działania prawne i polityczne umożliwiające badanie państwowych zbrodni, pociąganie winnych do odpowiedzialności i godne upamiętnienie ofiar.

I wreszcie – pisarza zajmują nie tylko zbrodnie poprzedniego systemu. Konsekwentnie powtarza on, że wina Rosji postsowieckiej nie ogranicza się do moralnego i politycznego zaniechania rozliczeń z ZSRR – doszło wszak do kolejnych masowych aktów państwowej przemocy, za które nikt nie poniósł odpowiedzialności. W takim ujęciu zarzut milczenia, politycznej bierności w równym stopniu dotyczy dziadków i rodziców, co jego własnego pokolenia.

Refleksji o pozornym rozliczeniu jelcynowskiej Rosji z totalitarną przeszłością, a w konsekwencji o ciągłej reprodukcji państwowej przemocy, poświęcił Lebediew powieść *Ludzie sierpnia*. Akcja toczy się od 1991 do 1999 roku, a tytuł nawiązuje do pokolenia, dla którego usunięcie pomnika Dzierżyńskiego z placu Łubiańskiego w Moskwie 23 sierpnia 1991 roku było doświadczeniem formacyjnym. Autofikcyjny bohater-narrator, podporządkowując się „traumatycznemu imperatywowi

¹⁰ *Sądy przesady – w powiększeniu: Siergiej Lebediew*, [w:] <https://vod.tvp.pl/video/sadyprzesady-w-powieszeniu,siergiej-lebediew,50452508> [dostęp: 15.01.2024].

¹¹ Debiutancka powieść Lebediewa, za granicą tłumaczona i nagradzana, w Rosji nie doczekała się większej uwagi ani ze strony środowiska eksperckiego, ani ze strony czytelników. Dyskusję na ten temat zob. w: *Друзья...*, op. cit.

¹² *Sądy przesady...*, op. cit.

¹³ С. Лебедев, *Дмитриев*, op. cit. Zresztą jedną z głównych moralnych wytycznych, o których Lebediew przypomina, jest prawo do godnego, nieanonimowego, indywidualnego pochówku – obrzędowej oprawy śmierci, która zmarłego czyni przodkiem dla małej (rodzinnej) wspólnoty pamięci.

poszukiwania martwych”¹⁴, przemierza odległe zakątki byłego imperium, by ustalić prawdę o przeszłości przodków własnych i cudzych. Retrospekcyjny plan rewolucyjnej przemocy i stalinowskich represji (losy przodków) nakłada się na realia Rosji epoki transformacji ustrojowej, co ewokuje pytania o wzajemną zależność pracowywania traumatycznej historii przez jednostki i zbiorowości oraz procesów demokratyzacji. Z jednej strony tematem staje się więc polityka pamięci o ZSRR jako jeden z istotnych elementów postsowieckiej transformacji, z drugiej zaś *Ludzie sierpnia* współtworzą kanon tekstów upamiętniających lata 90. jako kolejny okres „trudnego” dziedzictwa.

Symptomatyczne, że powieść powstaje w 2015 roku – równoległe do kolejnej fali dyskusji o dekadzie postsowieckiej transformacji. Od początku XXI wieku w debacie publicznej dominowały dwie przeciwstawne narracje, odzwierciedlające rozdarcie społeczeństwa rosyjskiego między absolutyzowanymi, a przy tym postrzeganymi jako rozłączne, wartościami wolności i porządku: kremlowska – o strasznej dekadzie bezpieczeństwa smuty, nędzy i upokarzającej słabości Rosji, oraz opozycyjna – o gigantycznym wysiłku zasadniczo udanego tranzytu demokratycznego i niebywałej wolności¹⁵. Po aneksji Krymu, w odpowiedzi na coraz wyraźniejszy oficjalny kurs rehabilitacji sowieckich mitologemów, środowiska demokratyczne zainicjowały szereg projektów (m.in. otwarcie Centrum Jelcyna, festiwal „Ostrow 90”) wzmacniających pozytywny wizerunek jalcynowskiej Rosji i forsujących kontropowieść tożsamościową ufundowaną na odwróceniu Rosji od totalitaryzmu. Wówczas powieść Lebiediewa – tyleż antyradziecka, co krytycznie oceniająca osiągnięcia transformacji – szła w poprzek obu dominujących stanowisk. Dziś natomiast rozłam widoczny jest wewnątrz samych antykremlowskich elit – jedni utrzymują, że w latach 90. doszło do demokratyzacji, stopniowo udaremnionej następnie za rządów Putina, drudzy zaś obecną agresywną reautokratyzację widzą jako nieuchronny skutek „niedokończonego lub nigdy tak naprawdę nierozpoczętego”¹⁶ tranzytu ustrojowego¹⁷, co współbrzmi z diagnozą Lebiediewa z 2015 roku.

¹⁴ A. Zywert, *К вопросу постпамяти...*, op. cit., s. 106.

¹⁵ Zob. O. Слободчикова, „Лихие” или „разные”: почему в России снова спорят о 90-х?, [w:] https://www.bbc.com/russian/society/2015/09/150924_90s_argument_russia [dostęp: 15.01.2024].

¹⁶ K. Robbe, *Introduction. Remembering Transitions: Approaching Memories in/of Crisis*, [w:] *Remembering Transitions Local Revisions and Global Crossings in Culture and Media*, red. K. Robbe, Berlin–Boston, De Gruyter, 2023, s. 6.

¹⁷ Literatura odzwierciedlająca tę dyskusję jest bardzo obszerna. Przykładami przeciwstawnych stanowisk mogą posłużyć odpowiednio: K. Рогов, *Четыре мифа о России: как и почему не надо смотреть на Россию глазами Владимира Путина*, [w:] <https://re-russia.net/discussion/0116/> [dostęp: 15.01.2024] oraz M. Snegovaya, *Why Russia's Democracy Never Began*, „Journal of Democracy” 2023, t. 34, nr 3, ss. 105–118.

Wielowątkową strukturę powieści scalają dwa wyraziste zabiegi kompozycyjne: klamra wyznaczająca fatalistyczną trajektorię wypadków historycznych (od nadziei sierpnia 1991 do rozpacz 1999 roku) oraz ścisły paralelizm losów jednostki i zbiorowości. Zdarzenia z życia protagonisty – przedstawiciela pokolenia transformacji ustrojowej – oraz jego decyzje nie tylko są warunkowane dynamiką zmian społeczno-politycznych, lecz przepowiadają je lub odzwierciedlają. Ulega on podobnym uniesieniom, pokusom i ułudom, co całe rosyjskie społeczeństwo, można zatem stwierdzić, że perypetie bohatera stanowią mikromodel dziejów postsowieckiej Rosji.

Podobnie jak w *Granicy zapomnienia*, bezimienny, lecz konkretny bohater-narrator konstruowany jest jako ponadprzeciętnie wrażliwy obserwator. W sierpniu 1991 roku nastolatek o demokratycznych poglądach dostaje od babci zeszyt, w którym ta spisała historię rodziny. Dar ten symbolicznie, bo w momencie puczu Janajewa, wiąże „nowego Rosjanina” z odchodzącą radziecką epoką, sytuuje go w punkcie przecięcia starego i nowego. Jednak chłopak, urzeczony atmosferą politycznego uniesienia, uległszy iluzji historycznego zwycięstwa (upadek ZSRR), odsuwa nieaktualną, zdawałoby się, przeszłość: „И настолько велико было чувство [...], что все уже совершилось, что я день за днем отодвигал чтение рукописи, наслаждался временем [...]”¹⁸. Podobny błąd zaniechania można zarzucić postsowieckim elitom, które nie doceniły wagi instytucjonalnie i prawnie umocowanego potępienia totalitarnej przeszłości. Logika transformacji podporządkowana była celom ekonomicznym, zaś polityka symboliczna, odsuwana na dalszy plan, obsługiwała bieżące cele polityczne i nie przerodziła się w narzędzie kształtowania trwałych przekonań i postaw społecznych: „казалось, что главное – сделать постсоветский переход необратимым, остальное «само собой устроится»”¹⁹.

Narrator w chaosie wczesnych lat 90. podejmuje dochodową pracę pośrednika w nielegalnych przedsięwzięciach, polegających na odnajdywaniu na ruinach byłego imperium rozmaitych dóbr i wywożeniu ich za granicę. Dopiero po śmierci babci – w sierpniu 1993, a więc w przeddzień szturm Białego Domu – wraca do dziennika, by odkryć, że to starannie zredagowany czystopis, w którym nie ma ani słowa o pierwszym mężu babci – dziadku Michaille. Nieocenzurowany brudnopis, świadczący o rodowym uwikłaniu w historię stalinowskiego terroru, bohater znajduje zaraz po krwawym starciu Jelcyna ze zwolennikami Rady Najwyższej (jesień 1993 roku). Sploty dat nie są przypadkowe: odkrycie zbrodniczej biografii dziadka (od 1917 do 1944 roku w NKWD) nakłada się na jedną z pierwszych zbrodni nowego rosyjskiego reżimu, uwydatniając związek tych dwóch płaszczyzn czasowych.

¹⁸ С. Лебедев, *Люди августа*, Москва, Альпина Пабlishер, 2016, s. 9.

¹⁹ О. Малинова, *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*, Москва, Политическая энциклопедия, 2015, s. 178.

Szukając miejsc niepodatnych na interpretację („Только по изъянам композиции, по «провисаниям» сюжета, по нарушениям драматургии ты можешь что-то понять, уловить нестыковки”²⁰) – klasycznych tekstualnych znaczników traumy – wnuk podejmuje uważną lekturę ciemnej historii rodziny, empatycznie domyśla brakujące ogniwa, „повторяя вымыслом контур правды”²¹. Doświadczenie to uwrażliwia go na znaki traumatycznej historii w nowej rzeczywistości i pomaga dojrzeć do nowej profesji – pośrednika pomagającego żyjącym potomkom ustalić okoliczności śmierci i miejsce pochówku przodków.

Latem 1994 roku, przeglądając przed archiwum KGB poniewierające się bez nadzoru, a do niedawna ściśle tajne teczki, narrator daje wiarę, że upadek uosabiających polityczny terror organów bezpieczeństwa się dokonał, a zatem i transpokoleniowo dziedziczony gen strachu nieuchronnie zaniknie:

И радостная, опьяняющая волна подхватила меня: Безопасность, старая шлюха, сдохла! Нет ее власти [...] больше ни над кем! [...] Погасли допросные лампы, и крысы жрут в архивах ее дряблое, пожухлое бумажное тело [...]. Я свободен от страхов бабушки Тани, от вечной ее опаски [...]

Ta scena wytycza kulminację demokratycznych nadziei bohatera, po której następuje punkt zwrotny i seria stopniowych rozczarowań: wysokie poparcie dla komunistów, pierwsza wojna czeczeńska, nieuczciwa kampania prezydencka Jelcyna w 1996 roku i ogólny powrót atmosfery strachu, zamachy terrorystyczne i tryumf FSB. Na poziomie zbiorowości naiwny entuzjazm narratora odpowiada życzeniowemu przekonaniu, że wieloletnie struktury politycznej opresji mogą umrzeć śmiercią naturalną, bez odgórnych działań na rzecz ich konsekwentnego demontażu. Lebediew określa ten rodzaj myślenia, powszechny wśród antysowieckiej liberalnej inteligencji, jako „magiczny”:

[...] люди живут как в русской сказке, где есть персонаж Правда, Правду надо выпустить и она сама все переделает, победит кривду, наведет мосты. [...] Нет ни одной мысли об институциональных вещах. Магическое сознание²³.

Dlatego też bezlitośnie krytykuje sierpniowe wypadki, których znakiem stało się obalenie pomnika Dzierżyńskiego, oceniając je jako „sowiecki typ zwycięstwa –

²⁰ С. Лебедев, *Люди...*, op. cit., s. 11.

²¹ Ibidem, s. 84.

²² Ibidem, s. 107.

²³ *Друзья...*, op. cit. Por. ustalenia K. Dudy, która zauważa, że *Granica zapomnienia* Lebediewa realizuje schemat fabularny ludowej bajki magicznej. Zob. K. Duda, *Zapomnienie a pamięć...*, op. cit., ss. 211–212.

czysto symboliczny”²⁴, a rozpoczętej w ich efekcie transformacji odmawia w ogóle miana systemowej, bowiem system jako taki (KGB-FSB, struktura elit politycznych) pozostał nienaruszony.

W powieści urealnijającą przeciwwagą dla euforycznego uwierzenia protagonisty w śmierć bezpieki i (w konsekwencji) uwolnienie od upokarzającego strachu stają się jego historiozoficzne wglądy. Stojąc nad zbiorowym grobem zesłańców, metafizycznie doświadcza on potężnej energii krzywdy i zemsty, która może kształtować życie potomków, „хотя мы думаем, что мы чисты, ведь мы дети нового времени и нет в нас советского наследства”²⁵. Później, czując zza ogrodzenia wciąż działającego w karelskich lasach nielegalnego łagru zapach pieczonego chleba, narrator dochodzi do przenikliwej formuły sowieckości:

Когда от колонии потянуло хлебом, мы почувствовали одно и то же, я видел это по лицам. Значит, это останется в нас. Щемящее чувство родства. Сочетание колючей проволоки и хлебного запаха [...]. Такие образы имеют долгий период распада²⁶.

Najgłębiej zalegająca warstwa sowieckości to zatem nie świadoma ideologia, lecz zmysłowo-wspomnieniowy, nostalgiczny amalgamat, wymagający długiego, systematycznego procesu dekonstrukcji, a następnie zapełniania powstającej pustki nowym zestawem wartości.

Bohater tymczasem – demokrata, wrażliwy inteligent, refleksyjny obserwator – pozostaje na poziomie wglądów, które jednak nie chronią ani jego, ani (zgodnie z żelazną logiką paralelizmu) całego rosyjskiego społeczeństwa przed katastrofą. Zastraszony, szantażowany przez rosnące w siłę FSB, nie zdąża uciec z kraju, ponieważ ginie (najprawdopodobniej – finał nie wyklucza innych interpretacji) w wyniku wybuchu bomby w jego bloku mieszkalnym²⁷. Co jednak szczególnie istotne – Lebediew nie czyni swojego protagonisty wyłącznie ofiarą, ale i trybikiem odzyskującego wigor reżimu. W efekcie serii błędów lub zaniechań, powodowanych naiwnością, strachem czy potrzebą zabezpieczenia losu bliskich, bohater, jak niegdyś jego dziadek, wikła się we współpracę z FSB, by w finale zostać rozpoznanym po zapachu przez niewidomą sąsiadkę – emerytowaną funkcjonariuszkę służb – jako „jeden z naszych”. Scena ta wydaje się bardzo wymowna, wskazuje bowiem na rozdwojenie protagonisty – przedstawiciela antyradzieckiej, prowolnościowej inteligencji

²⁴ *Sądy przesady...*, op. cit.

²⁵ С. Лебедев, *Люди...*, op. cit., s. 129.

²⁶ Ibidem, s. 182–183.

²⁷ Data eksplozji jest zbieżna z rzeczywistym zamachem na blok mieszkalny w Moskwie 8 września 1999 roku – jednym z serii ataków przypisywanych oficjalnie czeczeńskim terrorystom, które stały się *casus belli* drugiej kampanii czeczeńskiej oraz umocniły pozycję służb specjalnych i Władimira Putina.

lat 90. – który na poziomie deklarowanych przekonań pozostaje demokratą, w rzeczywistości zaś dopuścił się tylu drobnych moralnych kompromisów, że niepostrzeżenie dla siebie na powrót „przesiąkł” (stąd rozpoznanie po zapachu) sowieckością. Zaś pierwszym z owych kompromisów było beztróskie „odłożenie na potem” dziennika babci, a więc niechęć do niezwłocznego i poważnego zmierzenia się z rodzinnym uwikłaniem w totalitarne zbrodnie.

Fiasko bohatera dobitnie ilustruje zatem *idée fixe* pisarza o niedopuszczalności półśrodków w procesach posttotalitarnego tranzytu, o konieczności jednoznacznej polityki symbolicznej, bez której nie może się dokonać radykalna przemiana społecznej świadomości: zastąpienie prymatu wartości państwa prymatem wartości ludzkiego życia²⁸.

Literatura

- Artwińska A., *Transfer międzypokoleniowy, epigenetyka i „więzy krwi”: O Małej Zagładzie Anny Janko i Granicy zapomnienia Siergieja Lebiediewa*, „Teksty Drugie” 2016, nr 1, ss. 13–29.
- Duda K., *Zapomnienie a pamięć zmanipulowana* (Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa), „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. 18, ss. 203–216.
- Hirsch M., *Żaloba i postpamięć*, tłum. K. Bojarska, [w:] *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, red. E. Domańska, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2010, ss. 247–280.
- Kowalska M., *Powieść generacyjna jako konfrontacja z „pierwszą pamięcią”* (Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa), „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. 18, ss. 303–315.
- LaCapra D., *History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2004, 288 ss.
- Milczarek M., *Krew rosyjskiej geografii*. Granica zapomnienia Siergieja Lebiediewa, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 4, ss. 97–113.
- Robbe K., *Introduction. Remembering Transitions: Approaching Memories in/of Crisis*, [w:] *Remembering Transitions Local Revisions and Global Crossings in Culture and Media*, red. K. Robbe, Berlin–Boston, De Gruyter, 2023, ss. 1–29.
- Sądy przesady – w powiększeniu: Siergiej Lebiediew*, [w:] <https://vod.tvp.pl/video/sadyprzesady-w-powiekszeniu,siergiej-lebiediew,50452508> [dostęp: 15.01.2024].

²⁸ Zob. Н. Эппле, *Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах*, Москва, НЛЮ, 2020, s. 55.

- Snegovaya M., *Why Russia's Democracy Never Began*, „Journal of Democracy” 2023, t. 34, nr 3, ss. 105–118.
- Zywert A., *К вопросу постпамяти в романе Сергея Лебедева* Люди августа, „Przegląd Rusycystyczny 2022, nr 4, ss. 96–113.
- Друзья: Николай В. Кононов – Сергей Лебедев, [w:] <https://www.colta.ru/articles/society/13431> [dostęp: 15.01.2024].
- Лебедев С., *Алтарь Победы*, [w:] <https://www.colta.ru/articles/specials/18384-altar-pobedy> [dostęp: 15.06.2024].
- Лебедев С., *Дмитриев*, [w:] <https://www.colta.ru/articles/society/16126-dmitriev> [dostęp: 15.01.2024].
- Лебедев С., *Люди августа*, Москва, Альпина Паблишер, 2016, 276 ss.
- Малинова О., *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*, Москва, Политическая энциклопедия, 2015, 207 ss.
- Разувалова А., *Жертвы советского террора в прозе С. Лебедева и Н. Кононова: оптика постпамяти*, „Quaestio Rossica” 2021, nr 4, ss. 1332–1352.
- Рогов К., *Четыре мифа о России: как и почему не надо смотреть на Россию глазами Владимира Путина*, [w:] <https://re-russia.net/discussion/0116/> [dostęp: 15.01.2024].
- Слободчикова О., „Лихие” или „разные”: почему в России снова спорят о 90-х?, [w:] https://www.bbc.com/russian/society/2015/09/150924_90s_argument_russia [dostęp: 15.01.2024].
- Эппле Н., *Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах*, Москва, НЛО, 2020, 321 ss.
- Эткинд А., *Кривое горе: Память о непогребенных*, Москва, НЛО, 2016, 328 ss.

References

- Artwińska A., *Transfer międzypokoleniowy, epigenetyka i “więzy krwi”: O Małej Zagładzie Anny Janko i Granicy zapomnienia Siergieja Lebiediewa* [Intergenerational Transfer, Epigenetics and “Blood Ties”: Anna Janko’s “A Minor Extermination” and Sergey Lebedev’s “Oblivion”], „Teksty Drugie” [Secondary Texts] 2016, no. 1, pp. 13–29.
- Druz'ia: Nikolai V. Kononov – Sergei Lebedev* [Friends: Nikolai V. Kononov – Sergei Lebedev]. Available at: <https://www.colta.ru/articles/society/13431> [accessed: 15.01.2024].

- Duda K., *Zapomnienie a pamięć zmanipulowana* (Granica zapomnienia *Siergieja Lebediewa*) [The Oblivion and Manipulated Memory ("Oblivion" by Sergey Lebedev)], "Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU" [Slavonic Culture. Annual Review of the PAU Commission on the Culture of the Slavs] 2022, vol. 18, pp. 203–216.
- Epple N., *Neudobnoe proshloe. Pamiat' o gosudarstvennykh prestupleniakh v Rossii i drugikh stranakh* [An Inconvenient Past. Memory of State Crimes in Russia and Other Countries], Moscow, NLO, 2020, 321 pp.
- Etkind A., *Krivoie gore. Pamiat' o nepogrebenennykh* [Warped Mourning. Stories of the Undead in the Land of Unburied], Moscow, NLO, 2018, 328 pp.
- Hirsch M., *Żaloba i postpamięć* [Mourning and Postmemory], trans. K. Bojarska, [in:] *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki* [Theory of Knowledge of the Past against the Background of Contemporary Humanities], E. Domańska (Ed.), Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2010, pp. 247–280.
- Kowalska M., *Powieść generacyjna jako konfrontacja z „pierwszą pamięcią”* (Granica zapomnienia *Siergieja Lebediewa*) [Generational Novel as a Confrontation with the "First Memory" ("Oblivion" by Sergey Lebedev)], "Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU" [Slavonic Culture. Annual Review of the PAU Commission on the Culture of the Slavs] 2022, vol. 18, pp. 303–315.
- LaCapra D., *History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2004, 288 pp.
- Lebedev S., *Altar' Pobedy* [The Altar of Victory]. Available at: <https://www.colta.ru/articles/specials/18384-altar-pobedy> [accessed: 15.06.2024].
- Lebedev S., *Dmitriev* [Dmitriev]. Available at: <https://www.colta.ru/articles/society/16126-dmitriev> [accessed: 15.01.2024].
- Lebedev S., *Liudi avgusta* [People of August], Moscow, Alpina Publisher, 2016, 276 pp.
- Malinova O., *Aktual'noe proshloe: Simvolicheskaja politika vlastvuiushchei elity i dilemmy rossiiskoi identichnosti* [The Actual Past: The Symbolic Politics of the Power Elite and the Dilemmas of Russian Identity], Moscow, Politicheskaja ensiklopediia, 2015, 207 pp.
- Milczarek M., *Krew rosyjskiej geografii*. Granica zapomnienia *Siergieja Lebediewa* [The Blood of Russian Geography. "Oblivion" by Sergei Lebedev], „Przegląd Rusycystyczny” [Russian Studies Review] 2023, no. 4, pp. 97–113.
- Razuvalova A., *Zhertvy sovetskogo terrora v proze S. Lebedeva i N. Kononova: optika postpamiati* [Victims of Soviet Terror in the Prose of S. Lebedev and N. Kononov: The Optics of Postmemory], "Quaestio Rossica" 2021, no. 4, pp. 1332–1352.

- Robbe K., *Introduction. Remembering Transitions: Approaching Memories in/of Crisis*, [in:] *Remembering Transitions Local Revisions and Global Crossings in Culture and Media*, K. Robbe (Ed.), Berlin–Boston, De Gruyter, 2023, pp. 1–29.
- Rogov K., *Chetyre mifa o Rossii: kak i pochemu ne nado smotret' na Rossiю glazami Vladimira Putina* [Four Myths about Russia: How and Why You Should Not Look at Russia through Vladimir Putin's Eyes]. Available at: <https://re-russia.net/discussion/0116/> [accessed: 15.01.2024].
- Sądy przesady – w powiększeniu: Siergiej Lebediew* [Courts of Superstition – Zoomed in: Sergei Lebedev]. Available at: <https://vod.tvp.pl/video/sadyprzesady-w-powiekszeniu,siergiej-lebediew,50452508> [accessed: 15.01.2024].
- Slobodchikova O., „*Likhie*” ili „*raznye*”: *pochemu v Rossii snova sporiat o 90-kh?* [“Dashing” or “Different”: Why is Russia Arguing about the 90s Again?]. Available at: https://www.bbc.com/russian/society/2015/09/150924_90s_argument_russia [accessed: 15.01.2024].
- Snegovaya M., *Why Russia's Democracy Never Began*, “Journal of Democracy” 2023, vol. 34, no. 3, pp. 105–118.
- Zywert A., *K voprosu postpamiati v romane Sergeia Lebedeva “Liudi avgusta”* [Towards the Question of Post-memory in Sergei Lebedev's Novel “People of August”], “Przegląd Rusycystyczny” [Russian Studies Review] 2022, no. 4, pp. 96–113.